

A SZILÁGYSOMLYÓI KISTÉRSÉG NEMZETI IDENTITÁSÁNAK KOMPONENSEI (MAGYAR KULTURÁLIS ÉS OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSE AZ ELMŰLT MÁSFÉL ÉVTIZEDBEN)

Turai Tünde

Az elmúlt másfél évtized folyamatosan termeli saját narrációit. Nagy számban készülnek tudományos írások és előadások a rendszerváltás utáni események elemzésével – formálgatva azt az értelmezési mezőt, amelyben elhelyezhetők a kisebbségi lét új szakaszának történései. Tanulmányommal magam is ezt szándékozom tenni. Azt próbálom meg tetten érni, hogy a lehetőségek széles-sé váló spektrumának mely területeit aktivizálták, melyeket tették önmaguk számára hasznosíthatóvá egyes kisközösségek, másrészt pedig azt elemzem, hogy mindezek hogyan járultak hozzá ahhoz, hogy identitásukat és az általuk birtokolt területeket (nem csak konkrétan értendő) belakják, önképükre és igényükre alakítsák.

A kutatás terepe Szilágyság öt települése: egy kisváros, Szilágysomlyó és a közvetlen környezetét alkotó négy falu: Szilágyperecsen, Szilágynagyfalu, Szilágybagos és Szilágyzovány. Földrajzi fekvésüket tekintve Perecsen a Szilágy-somlyó–Zilah, Nagyfalu és Zovány a Szilágysomlyó–Nagyvárad főútvonal mentén helyezkedik el, ennél kedvezőtlenebb a helyzete Bagosnak, mivel a kevésbé forgalmas Nagyfalu–Csucsá út mentén található. Közigazgatásilag Szilágysomlyó a megye második legnagyobb települése. Falvaink közül Nagyfalu és Perecsen vannak a legelőnyösebb helyzetben, mivel községközpontok. Bagos Nagyfaluhoz, Zovány Ipphez tartozik. Etnikailag a város kivételével valamennyien magyar többségűek, magyar a vezetőségük, magyar az intézményrendszerük.

1. táblázat

Etnikai összetétel 1992-ben (fő, %)¹

Települések	Lakosság összesen	Magyar		Román		Német		Egyéb ²	
		Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Szilágysomlyó	15 233	4 886	32,0	10 018	65,7	25	0,2	304	2,0
Szilágynagyfalu	3 360	2 404	71,5	522	15,5	3	0,1	431	12,9
Szilágyperecsen	2 930	2 259	77,1	555	19,6	–	–	116	3,9
Szilágybagos	1 533	1 204	78,5	83	5,4	–	–	246	16,0
Szilágyzovány	1 163	1 074	92,3	45	3,9	–	–	44	3,8

¹ Mivel a 2002-es népszámlálásról csak községi adatokkal rendelkezem, az 1992-es népszámlálási értékeket közlöm. Úgy gondolom, a táblázat a recens demográfiai viszonyok jelzésére is alkalmas, mert ha nem is aktuális, de irányadónak tekinthető. Varga E. 1999.

² Többnyire romákat foglal magában, illetve szlovákokat, szerbeket, zsidókat, ukránokat.

A vizsgált problémakört két tengelyre vetítve elemzem. Az egyiket a lokalitás-regionalitás-nemzet kategóriák alkotják, a másikat az idő (ünnep)-tér (térfogalás és térhasználat)-kapcsolat fogalmak szabályozzák. Az előbbi a tanulmány fő vonala, az utóbbi a megértést segítő magyarázó fonal. Mivel olyan tartalmakról van szó, melyek szerves részévé váltak a locusnak, a régióknak és a nemzetnek, mégpedig oly mértékben, hogy azt a látszatot keltik, miszerint a priori és leválaszthatatlan módon hozzátartozói a területiségnek, szükség van az elemzés során egy másik háttérben működő szempontrendszer használatára, amely segít szétválasztani az összetartozónak tűnő jelentéseket, átszervezi viszonyrendszerüket, és elvezet egy új értelmezési mezőhöz, amelyben lehetőség nyílik arra, hogy új összefüggéseket vegyünk észre.

TELEPÜLÉSHATÁRON INNEN ÉS TÚL

A településhatár közigazgatási fogalom; olyan formális keret, amely képes ugyan arra, hogy a lokalitás elve alapján közösségeket szervezzen, de ez csupán egy lehetőség, egy átjárható határ, amely megjelöl egy belakható és a közösség elvárásai szerinti tartalommal feltölthető területi egységet, miközben számtalan formája van az átlépésnek, a ki-be mozgásnak, ami természetes ve-ljárója és nem szétrombolója a faluközösségnek mint lokális csoportnak.

Kiindulásként vizsgáljuk meg azt, hogy milyen szempontok játszanak szerepet abban, hogy egy település lokális egység legyen. Mindenekelőtt intézményeket fogok bemutatni, amelyek működése – a rokonsági, szomszédsági, baráti kapcsolathálókön túlmenően – életre kelti a falut mint közösséget.

Négy történet következik: közülük három sikeresnek tekinthető, egy viszont többnyire a kudarcokról szól.

Szilágynagyfalu és Szilágybagos közösség-szervező stratégiái ugyanazon séma szerint rajzolódnak ki. Az alapelv: a minél szorosabb, sőt egymásba fonódott „összedolgozás”. Intézményeik ugyan egymástól elkülönülve tevékenykednek, de amikor a falu egészét érintő feladatok ellátásáról van szó, egymásba kapcsolódnak. Legritkábban az iskola, leggyakrabban a községi tanács alkalmazza ezt a stratégiát. A lokális tapasztalat alapján akkor járnak el leghatékonyabban a közösség érdekében, ha a település vezetése egységes és következetes koncepciót alakít ki, ami lehetővé teszi a hosszú távú tervezést, valamint nagyobb beruházások megvalósítását. Ennek pedig a legsikeresebb módja, ha az a hatalmi elit, amely kitermeli a falu működésével kapcsolatos elképzeléseket, és döntéseket hoz, viszonylag változatlan a választási ciklusok időtartamán túlnyúlóan is. Úgy teremtik meg a jó működés feltételeit, hogy a vezetőségi tagok által lefednek minden intézményt – így nem maradnak képviselő nélkül azok az értékek, amelyek fontosak a helyiek számára.

Nagyfaluban például a vezető elit a következőképpen tevődik össze: a tanácsban³ hatan vannak az RMDSZ⁴ részéről (ezen belül az RMDSZ elnöke

³ A szilágynagyfalui község szilágynagyfalui képviselőit sorolom csak fel.

⁴ Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

és a református lelkész), hárman a PSD-től,⁵ és 2 független is van, akik közül az egyik már jelezte, hogy belép az RMDSZ-be; a polgármester várhatóan az RMDSZ alelnöke lesz;⁶ az RMDSZ vezetőségéből hatan foglalkoznak agrártevékenységgel, hárman iparosok, négyen képviselik a tanügyet és az egészségügyet, és további tag a lelkész. Az RMDSZ elnöke vallásánár, tehát tevékenységében szorosan összekapcsolódik a politika, az iskola és az egyház. A lelkész, aki a település karizmatikus személyisége, egyben a Szilágynagyfalui Református Egyházért Alapítvány elnöke is, amely nemcsak egyházi, de világi teendőket is vállal.

Szilágybagoson is hasonlóan szerveződik a falu vezetősége, amely 12 meghatározó tagból áll: az iskolaigazgató (aki 1989–1992, illetve 1997–2003 között egyben az RMDSZ elnöke is volt), a lelkész, az RMDSZ elnöke, a Bánffy Alapítvány elnöke, az orvosnő, az állatorvos és néhány körzetfelelős (részben presbiterek) közösen látják el a faluközösséget érintő feladatokat.

Az önszerveződésnek ezt a formáját a lokális hatalmi elit bevallása szerint a kisebbségi létből fakadó bizonytalansági helyzetek és bizonytalanságérzet teszi szükségessé, ugyanis az egységesség erőt ad, s ez hatékonyan segíti a problémák áthidalását, a nemzeti identitás ápolását, valamint az etnikai kisebbség számára is kedvező jövő kialakítását.

Szilágyperecsen gyakorlata ettől eltérő. A közösségteremtő ideálnak itt is az együttműködés a kulcsfogalma, de a személyi egybeeséseket nem támogatják. A lokális tapasztalat más módokat ajánl a siker elérésére: nem szabad senkit sem kiszorítani a döntéshozásból, akinek igénye és képessége van rá, találja meg a helyét a hatalmi elit körében, ne legyen pozícióhalmozás, ne legyen túlterhelt a faluvezetés az érdekképviselők egybeesésével és összekuszálódásával. A település intézményi adottságai megmagyarázzák a stratégiaválasztást: az iskola igazgatója román nemzetiségű; a domináns egyház a baptista, amely szembehelyezkedik a világi szerepvállalással, és mindez hatással van a református gyülekezetre is. Ebben a helyzetben valóban nem volt lehetőség arra, hogy az intézményeket közelebb hozzák egymáshoz, és csak nehéz munkával sikerült eljutni a kommunikációs csatornák kiépítéséhez, a távolságok csökkentéséhez és az együttműködéshez.

Szilágyzóvány lényegesen kevesebb aktivitást mutat. A rendszerváltás előtt igen pezsgő volt a közösségi élet, de mára már gazdátlanul maradtak a közösség-szervező szerepkörök. Az egyház az egyetlen intézmény, amely még képes megmozgatni a falut. Az RMDSZ alig látható. A falu önkormányzati képvisellete is hanyatlóban: a kezdeti öt helyi tanácsos helyett a 2004-es kormányzati ciklusban mindössze ketten képviselik Zoványt. És az iskola sem bátorít reményteli jövőképpel. „*Idén elértük a mélypontot, 90 gyerek van összesen az 1–8. osztályban. [...] Jövőre mindössze három cigány gyerekünk lesz az ötödikben.*

⁵ Szociáldemokrata Párt.

⁶ Az előző polgármester – aki a legesélyesebb jelölt volt a 2004-es helyhatósági választáson, de váratlanul meghalt –, az RMDSZ alelnöke volt. Azt tapasztalva, hogy a vezető pozíciók személyi egybeesései igen kedvezőek voltak, meg kívánják őrizni a modellt, és szeretnék, ha az új polgármester az RMDSZ-en belül is helyettesítené az előzőt.

Ilyenek a kilátások” – összegez az igazgató. De várható ennél rosszabb is, mivel az idén elfogadták azt a tanügyi törvényt, miszerint minden 200-nál kisebb létszámú iskolát be fognak zárni.

Az intézményeken kívül a lokális ünnepeknek is fontos közösségteremtő erejük van.⁷ Elemzésemben azért kerültek első helyre az intézmények, mert létük és működésük minősége meghatározza a helyi ünnepek színvonalát. A kapcsolat tehát igen szoros, mégis lényeges a különbség hatókörük és hatóerejük tekintetében.

Az ünnepek többszörösen magasztosak, mivel több dimenziót érintően is eltérnek a hétköznapi normalitástól. Strukturálják az időt, a teret, a kapcsolat-hálót, megkonstruálják a homogenitásban a mindennapi és a kiemelt síkot, illetve olyan tartalmakat aktivizálnak, amelyek spontán módon nem kerülnének elő, de amelyek fontos szerepet játszanak annak a jelentésmezőnek a megformálásában, ami által a közösség önmagát meghatározza.

Egy éven belül többféle kronológia is tagolja az időt: létezik egyházi, iskolai, nemzeti és általános⁸ szabályozó elv, melyek kijelölik az ünnepnapokat. Az ünnepek alkalmával az emberek olyan érzésekkel telítődhetnek, amelyekhez a *profán időben* nincs hozzáférésük. A lokális intézmények az esemény jellegétől függően eltérő intenzitással vesznek részt a szervezésben, de az esetek többségében mindannyian szerepet vállalnak. Az advent például egyházi ünnep, de a műsorra való felkészülés Nagyszombatban az iskolában történik; a szilveszter nem etnikai ünnep, megszervezése mégis az RMDSZ feladata Perecsenyben; március 15-e nemzeti esemény, de a műsort a tanárok állítják össze, és készítik fel a gyerekeket, illetve az egyház is megjelenik az ünnepségen valamennyi településen.

Az időhöz hasonlóan a térnek is van belső hierarchiája. A mindennapi, többletjelentéssel nem rendelkező területeken kívül minden településnek van egy vagy több *középpontja*, melyen keresztül kapcsolat tartható fenn a profán szférán felüli dimenziókkal, azokkal a világokkal, amelyekkel az érintkezés csak a metamorfózis átmeneti képes *résein* keresztül lehetséges. Bár látható, érzékelhető térről van szó, valójában ez nem fizikai, hanem mentális tér, melynek csak hordozója a fizikai valóság. Az ilyen értelemben vett kognitív terek strukturálására kerül sor az ünnepek alkalmával. E gesztusban épp az az igény fogalmazódik meg, hogy a faluközösség túlléphessen saját határain, időben és térben olyan dimenziókat hódítson meg, melyek többlettartalmakkal töltik fel a helyet, amelyben élnek.

⁷ Akárcsak az intézmények esetében, itt is különbséget teszek a lokális jelentőségű ünnepek és az egyéni, családi, rokonsági ünnepek között; utóbbiakra a jelen tanulmány nem terjed ki. Teszem ezt annak ellenére, hogy tudatában vagyok annak, hogy létezik közöttük átfedés, mégpedig mindkét irányból: egyrészt egyes családi ünnepek (pl. lakodalom) legalább annyi embert érintenek, mint az elemzésbe bevont események, másrészt pedig a faluünnepeken való részvétel is szerveződhet rokonsági, családi alapon. De jelen esetben az elkülönítés szempontja nem az eseményen való részvétel, hanem a szervezés, az eseményteremtés motivációja és struktúrája.

⁸ Idesorolom a hivatalos ünnepeket és mindazokat, amelyek nem kategorizálhatók az előbbi szempontok szerint (pl. nőnap).

Harmadrészt pedig a kapcsolatok működése sem hétköznapi ezen alkal-
makkor. Vannak olyan csatornái a mentális és szociális networknek, amelyek
aktivizálására csak ilyenkor kerül sor. Egyrészt olyan minőségű világokkal (pl.
szakralitás, nemzet) lépnek közvetlen relációba, amelyek nem részei a hétköz-
napoknak, másrészt szociális hálójuk is kiszélesedik: a falu közösségként van
jelen; érkeznek résztvevők a települést körülvevő régióból; illetve jeles szemé-
lyiségek jönnek messzi vidékekről és a társadalom „magas” rétegeiből.

Az 1989-es rendszerváltás után lehetőség nyílt a hiányzó nemzeti identitás-
kategóriák kidolgozására. A lehetőséggel párhuzamosan az igény is nagy volt
erre. A lokális identitás megkonstruálásának kettős orientáltsága van: az idő-
ben visszafelé és előre egyaránt dolgozik. A szocializmus fél évszázada alatt
nem volt mód arra, hogy a kisebbség ilyen formában is megélje etnikai hova-
tartozását, illetve a korszak történelemmódosító tendenciái következtében
szintén sérelmek érték az erdélyi magyarságot. Másrészt a jelen talaján olyan-
ná kell formálni a múltat, hogy válaszolni tudjon az aktuális helyzetekre, hogy
szolgálhassa a most felmerülő igényeket, melyek közül a legnagyobb hangsúly
a kisebbségi (és) magyar identitás megformálásán és fenntartásán van. De
ugyanakkor a jövőre nézve is megteszi mindezt, amire – mint hosszú távú pers-
pektívára – szükség is van a biztonságérzet megteremtése érdekében.⁹

Szükség és igény van tehát mind a hatalmi elit, mind a faluközösség részé-
ről/részére az emlékezhelyek megteremtésére. „A *lieu de mémoire*-okat az
érzés szüli és élteni, hogy már nincs spontán emlékezet. S mivel ezen emlékezet-
megőrző cselekedetek már nem mennek végbe természetesen, így archívu-
mokat kell létrehozni, évfordulókat kell tartani, ünnepeket kell szervezni, teme-
tési beszédeket kell mondani, és fel kell jegyezni az eseményeket. Éppen ezért
a kisebbségek által védett, privilegizált helyekre menekült és féltékenyen
óvott emlékezet felizzítja valamennyi *lieu de mémoire* igazságát. Ezen emléke-
zetmegőrző éberség nélkül a történelem gyorsan kisöpörné őket. Ezek azok az
alapok, melyeken szilárdan megvethetjük a lábunkat” – mondja Pierre Nora.¹⁰
Az ettől való félelem húzódtott meg azokban a törekvésekben, amelyek követ-
keztében 1989 decemberétől elindult az emlékmű-állítási és ünnepszervezési
hullám.¹¹

Különösen erőteljes motivációs bázisa mindennek a trianoni trauma, a tér-
vesztés tragédiája és a térszerzés vágya. Bár földrajzi-politikai hatásai nincse-
nek ennek a térrendezésnek, szimbolikus jelentősége mégis számottevő. Kife-
jezi, hogy a tér a *miénk*, s innen már csak egy lépés az etnikai identifikáció: a
lieu de mémoire-ok¹² hozzájárulnak az etnikai önazonosság megteremtéséhez,
minőségekkel való feltöltéséhez, majd az újra és újra megismétlődő önkifeje-

⁹ Jól példázzák a múltnak a jelen érdekében való használatát az alábbi elemzések:
Fejős 2003, 89–106; Póttó 2003.

¹⁰ Nora 1999, 146.

¹¹ Székelyföldi példák: Bodó Julianna (szerk.) 2000.

¹² Nora tanulmányát ugyan lefordították több nyelvre is, de a *lieu de mémoire* termi-
nust megőrizték eredeti francia formájában. Ezt a hagyományt tartom tiszteletben én
is, még ha bántó is a magyar olvasó számára az idegen kifejezés.

zéséhez, ami rögzíti, majd legitimálja és kanonizálja a hozzárendelt értékek kapcsolatát az adott közösséggel. Mindez természetesen kettős irányú: szolgálja a belső megerősítést, de üzeneteket küld a román többségnek is.¹³

A vizsgált településeken a legnagyobb fontosságot a világháborús emlékművek felállításának tulajdonították. Nagyfalu kivételével falvainkban ez az egyetlen emlékmű, ezen kívül csak emléktáblákkal, címerekkel, sírkövekkel találkozunk.

A világháborús emlékműveket a falu *középpontjában*,¹⁴ a templom közelében vagy a centrumban (melyek többnyire egybeesnek) helyezték el. Felavatásuk időpontjául valamely jelentős ünnepet – általában a falunapot – választották, s így a két esemény kölcsönösen erősíthette egymást. Az ünnepség státusának emelése érdekében meghívták a régió legjelentősebb politikusait, a település fontosabb intézményeinek vezetőit, a testvértelepülések képviselőit, valamint más neves személyiségeket is. Mindezek együttesen járulnak hozzá az esemény átemeléséhez a szakrális dimenziókba, ahol jellegét meghaladó minőségekkel tölthető fel, amelyek látszólag a múltra való tiszta és tiszteltteljes emlékezésről szólnak, de tulajdonképpen a közösségnek – különösen az eseményt megkonstruáló lokális elitnek – a jelenbeli öndefiniáló igényeit elégítik ki.¹⁵

Az események interpretációs mezejében több jelentéssík oszcillál, melyek között átjárások és átfedések, sőt atmoszférikusak vannak. Nézzük meg először, mi is történik az idővel. A világháborús emlékművek az 1914–1918 és 1939–1945 között meghaltaknak állítanak emléket.

Megkoszorúzásukra az 1848-as szabadságharcot idéző március 15-ei ünnepségeken is sor kerül, illetve a falunapok alkalmával, amikor a falu teljes történelmét felidézük. A közelmúlt történelme – mint megélt vagy közvetlen forrásból hallott s ezért megkérdőjelezhetetlen valóság – kapcsolatba kerül a korábbi történésekkel. Így átélhetővé válnak mindazon események, amelyekhez a jelenbeli résztvevőknek nincsen közvetlen hozzáférésük. A konkrét és az elvont, a közeli és a távoli összemosása legitimálja az ünnepi alkalommal elmondott beszédek, illetve a különböző – a priori módon össze nem tartozó – jelentések közötti kapcsolatot, mely konstrukciós eljárás hagyománya és hatalma oly erőteljes, hogy posteriori jellege teljességgel láthatatlanná vált.

Hasonló következtetésre jutunk, ha a térben való mozgást elemezzük. Az emlékmű helye ugyanis nem „üres”, hanem potenciálisan már magában hor-

¹³ Legszemléletesebb példája ennek a szilágyperecseni turulmadaras világháborús emlékmű szövege: „...bizonyosság ez az emlékoszlop, hogy sem én nem megyek el te hozzád, sem te nem jössz át én hozzám... gonosz végre” (1 Móz. 31:52). A félreértés elkerülése végett megkérdeztem a polgármestert, hogy jól értelmezem-e az üzenetet, és tényleg a többségi nemzet a címzettje a kiválasztott idézetnek. Helyeselt, nem tévedtem.

¹⁴ Nem földrajzi, hanem elidei értelemben: „nemcsak a templomokról feltételezték, hogy a világ »középpontjában« helyezkednek el, hanem minden szent helyről is, vagy minden olyan helyről, ahol a profán térből út nyílik a szentség felé. Ilyen szent tereket létre is lehet hozni, ami lényegében kozmogónia, egyfajta világteremtés” (Eliade 1997, 64).

¹⁵ Lásd még Ulin 1988, 186–188; Fejős 2003, 104–105 és Pótvó 2003, 28.

dozza azokat a jelentéseket, melyeket a fizikai objektum megtestesít, láthatóvá tesz, valójában csak aktivizálja a rejtett kognitív közölnivalókat.¹⁶ Az emlékmű felállítását az etnikai térfoglalási gesztus része: a falu *középpontjának* a meghódításával a települést foglalja vissza a magyar közösség. A morális rend helyreállítása érdekében elengedhetetlenül szükséges ennek megtétele. Jól illusztrálja ezt Szilágybagos példája: a falu főterén *a magyar világban* egy első világháborús emlékművet emeltek. De mivel az a felirat állt rajta, hogy „*akik életüket adták a nagy Magyarorszáért*”, az 1960-as években lerombolták. Sikerült az egyház pincéjébe menekíteni. Itt őrizték egészen addig, amíg a '80-as években visszaállíthatták. Ám két kompromisszumot kellett kötniük: egyrészt el kellett készíteni a második világháborúban elhunytak emléktábláját is, másrészt el kellett fogadni, hogy az emléktábla helye a temető legyen. Ezt az akkori politikai helyzetben sikerként könyvelték el, hiszen a szocializmus éveiben Bagoson kivihettek a nyilvános szférába egy olyan feliratot, melyen szerepeltek a „*nagy Magyarország*” szavak. 1989 után, az új politikai kontextusban ez már nem volt elégséges: a morális rendet csak úgy állíthatták vissza, hogy szimbolikusan ismét elfoglalták a főteret: 2001. október 14-én felavatták a korábbinál jóval nagyobb, magyar szimbólumokkal – turulmadárral, kopjafákkal – feldúsított emlékművet.¹⁷

A világháborús emlékműveken kívül nagy jelentőségük van a kezdeti időpontokat felidéző emlékhelyeknek: Szilágynagyfaluban az iskola udvarán kopjafát állítottak az iskola fennállásának 400. évfordulójára, amikor a Petri Mór nevet adták a tanintézetnek;¹⁸ Szilágyzoványon az iskola 370 éves évfordulója alkalmával avattak emléktáblát. Ezen alkalmak az említetteken túlmenően demonstrálják, hogy mily régóta élnek a faluban magyarok, valamint jelzik közösségük kulturális értékeltségét. „Minél előkelőbb volt az eredet, annál nagyobbá tettek minket, mivel múltunk révén önmagunkat tiszteljük” – mondhatjuk Pierre Norával.¹⁹

A falu magyar múltját hangsúlyozza a többi emléktábla is: Nagyfaluban márványtáblát lepleztek le 2000-ben a református egyházban szolgáló lelkészek névsorával; Bagoson 2001-ben a falu címerét, 2002-ben pedig a falu legnevesebb családjának, a Bánffy családnak a címerét helyezték el a templomban, Zoványon pedig 1998-ban emléktáblát avattak Incze Kálmán kriptáján, aki a mai temető területét adományozta a református egyháznak.

A múlttal való kapcsolattartás módja szabályozott: nem lehet akármikor felavatni, akárhol állítani emlékhelyet, nem lehet akármit elmondani az ünnepi beszédekben.

¹⁶ Vö. Gagy József 2000, 83–105. In Bodó Julianna (szerk.) 2000. Oláh Sándor 2000, 106–122, 143–160. In Bodó Julianna (szerk.) 2000.

¹⁷ Zoványon 1995-ben, Nagyfaluban 1997-ben, Percsenben 2004-ben avattak világháborús emlékművet.

¹⁸ Petri Mór szilágysági kötődései: Tasnádszarvodon született 1863-ban, Zilahon végezte a középiskolát, 1886–1894 között Zilahon tanárkodott, 1889–1894 között a *Szilágy* című lapot szerkesztette, 1894-ben Szilágy vármegye tanfelügyelője volt, *Szilágy vármegye monográfiájának* (1901–1904) szerzője. In *Révai Nagy lexikon*. 1994, 15, 399.

¹⁹ Nora 1999, 150.

A falunap jelenti a legkomplexebb ünnepséget: valóságos ünnepeggyüttes, amelybe igyekeznek minden olyan mozzanatot belefoglalni, ami feltölti és az évenkénti ismétlésnek köszönhetően megerősíti a közösség kulturális, nemzeti, szimbolikus mezejét. Olyan programokat igyekeznek szervezni a falunap alkalmával, amelyek során az interiorizált értékek megnyilvánulnak, s így az ünnep személyesen megélt eseménnyé válhat. Nem véletlen tehát, hogy a falunapnak erős a hatása a lokális, a regionális és a nemzeti identitás megformálása szempontjából.

Zoványon az első és egyetlen falunapot 1999-ben ünnepelték a település 750. évfordulóján. A jeles nap alkalmából a templom falán elhelyezték a falu címerét, elkészítették a település monográfiáját,²⁰ szilágysági festők munkáit mutatták be, díszokleveleket osztottak.

Bagoson 2001-ben került sor az első Bagosi Napokra. Az emlékmű felavatásának az ünnepe volt ez, de társult hozzá számtalan olyan program, amelyekbe a faluközösség valamennyi tagját, sőt még az elszármazottakat is igyekeztek bevonni (találkozó rendeztek számukra). Az azóta évenként megismétlődő esemény kétnaposra nőtt. 2004-ben a következő rendezvényeket kínálták: szombaton zenés-táncos hívogatással (a helybéli roma zenészek részvételével) nyitották az eseménysorozatot, amit futballmérkőzés, fotókiállítás, gyermekműsor, szkanderverseny, ki mit tud-vetélkedő, a szilágycsehi amatőr szintársulat előadása, koncert és bál követett; vasárnap ökumenikus istentisztelet volt, koszorúzás az emlékműnél, folklórműsor (szilágycsehi, zilahi, hajdúbagosi, szilágynagyfalui, szilágybagosi néptáncgyüttesek előadása), este pedig visszatértek a könnyebb műfajokhoz, és szórakozással zártak (koncert, tűzijáték, szabadtéri diszkó).

Nagyfaluban 2003-ban tartották az első falunapot azzal az elhatározással, hogy az anyagiakra való tekintettel csak kétévenként ismétlik meg. De mivel a közösség 2004-ben is jelezte ünneplési igényét (a Bagosi Napokon való részvétel után), Termésünnepet tartottak. A gyors szervezés és az önkormányzat kiadásainak kímélése érdekében felerősödött a szerepe az iskolának, az ifjúsági táncsoportnak, a helybeliek spontán és lelkes hozzájárulásának.

Perecsenben a faluvezetés pluralizáltsága tükröződik a faluünnepegekben is. Öt évvel ezelőtt, május utolsó hétvégéjén az iskola magyar tanárai ki mit tud-vetélkedőt szerveztek, amit azóta minden évben megismétlenek. A polgármester véleménye szerint ez a rendezvény mára az ifjak falunapjának is beillik. Az egyház szintén megszervezi a maga ünnepét: a baptista és a református gyülekezet keresztyén falunapot tart. Az első világi falunapot 2004-ben sikerült megtartani, amikor felavatták a világháborús emlékművet. Ez az esemény és ez a *lieu de mémoire* bizonyult annak a szimbolikus értéknek, amelynek sikerült megmozgatnia a teljes közösséget – úgy tűnik, ez az az objektum és jelentéseggyüttes, amely aktivizálni és integrálni tudja a faluban szétszóródott identitáskomponenseket, és alkalmas a csoportszolidaritás megerősítésére.

²⁰ Major Miklós 1999.

SZILÁGYSOMLYÓ ÉS A SZILÁGYSOMLYÓI KISTÉRSÉG

A négy falu közösség-szervező eseményeinek bemutatása során csak utaltam rá, hogy bár ezeknek a rendezvényeknek a fókuszában a faluközösség áll, hatásuk, a helyi lakosok csoportszolidaritásának a kitermelése és megerősítése, valamint a lokális identitás megkonstruálása túlnő a település határain. Ez gyakorlati és ideológiai szinten is megnyilvánul: egyrészt a résztvevők a környező településekről is érkeznek, másrészt üzeneteket fogalmaznak meg önmagukról mások számára, illetve önmagukról másokkal kapcsolatban (lokális identitás bekapcsolása a regionális és a nemzeti identitásba). A regionális közösség és identitás megformálásának bemutatását Szilágysomlyó kapcsán végzem el, amely – város lévén – afféle kistérségi központként működik.

A környékbeli magyarság számára Szilágysomlyó politikai centrum, ugyanis a somlyói RMDSZ-hez tartoznak a körzet fiókszervezetei. A város oktatási központ, mivel a szomszédos falvakban csak általános iskola működik, tehát valamennyi középiskolás Somlyóra ingázik. A megye adminisztratív funkcióit ellátó intézményhálózatának is (pl. bank, kincstár, törvényszék) Szilágysomlyó a központja. Az egészségügyről is ugyanez mondható el, hiszen a kistérségben csak itt van kórház. A szilágysomlyói református egyházmegye székhelye szintén itt található. A város gazdasági vonzereje még megvan ugyan, de a szocializmus évtizedeihez képest jelentősen visszaesett.

A '89-es rendszerváltás utáni magyar intézményi hálózat kiépülése során Somlyónak mint városnak nyílt lehetősége arra, hogy az erdélyi modell legszélesebb spektrumát valósítsa meg: szinte valamennyi intézménynek van helyi fiókszervezete, melyek igyekeztek bevonni a környékbeli falvakat is.

1990. január 1-jén megalakult az RMDSZ, illetve ugyancsak ebben az évben a Báthory István 16. sz. Cserkészcsapat, 1992-ben az RMPSZ²¹ és a Báthory Alapítvány, és rövidesen az EME,²² az EMKE²³ és a Lions Club is megkezdte működését, valamivel később pedig megalakult a Magyar Ház. Az EMGE²⁴ megszűnt ugyan a '90-es években, de 2004 tavaszán, a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének megalakulása után újraszerveződött Szilágymegyei fiókja is. Ezek az intézmények elsősorban a város lakosságának magyar – főként kulturális – életét szervezik az iskolák magyar tanítóival és tanáraival közösen, de tevékenységükkel, a rendezvények résztvevői körének kiterjesztésével, a regionális identitás diskurzív megformálásával és rituális „megtestesítésével” („Szilágysági Magyarok” Díszoklevelek kiosztása évenként) szerepet játszanak az egész kistérség életében.

Az elmúlt másfél évtizedben Szilágysomlyón is végigsöpört a *lieu de mémoire*-ok teremtésének igénye. A városban található húsz emlékhely közül ti-

²¹ Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége.

²² Erdélyi Múzeum Egyesület.

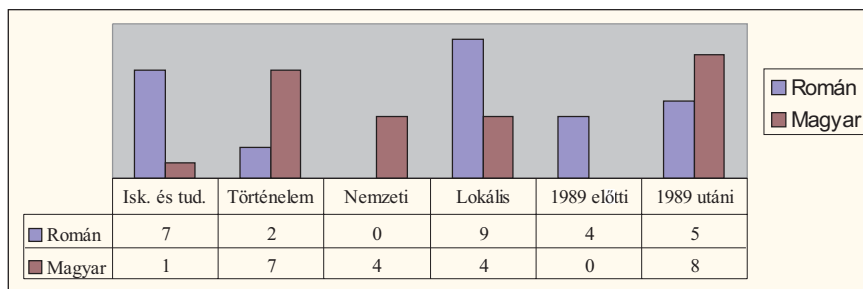
²³ Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

²⁴ Erdélyi Magyar Gazdák Egyesülete.

zenhármát ekkor avattak. Az emlékhelyek közül nyolcat a magyar kisebbség mondhat magáénak. Érdekes megfigyelni a románok és magyarok eltérő emlékhely-teremtési stratégiáit.

2. táblázat

Szilágysomlyó emlékhelyei²⁵ tematika,²⁶ ideológiai jelentőség²⁷ és az avatás ideje szerint

Igen látványosan mutatja a táblázat a kisebbségi magatartást: 1989 után számukra volt fontosabb helyet foglalni a város terében és felhívni a figyelmet létezésükre és jelentőségükre. A román többséggel ellentétben domináns fontossága van a történelmi témák megjelenítésének; ezen belül pedig egyforma arányban oszlanak meg a lokális és a nemzeti jelentőségű utalások, ugyanis azon túlmenően, hogy a lokális magyar történelem része az össznemzetinek, szükségesnek tartották, hogy közvetlenül is bekapcsolódjanak a nemzeti szimbólumhálózatba.

A város kulturális tevékenysége széles körű (kiállítások, tudományos konferenciák, koncertek, szavalóversenyek, történelmi vetélkedők, diáklapok szerkesztése, cserkészmozgalom, illetve működik anyanyelvápoló-kör, színjátszó csoport, énekkar stb.), és az események időben elég jól eloszlanak az egész évben, de a március 15-ei ünnepség és főként a Báthory Napok rendezvénysorozata messzemenően kiemelkedik valamennyi közül.

A Báthory Alapítvány a helyi magyar elit segítségével 1993-tól minden szeptember utolsó hétfőjén, azaz a Báthory István születésnapjához (szeptember 27.) legközelebb eső hétfőjén megrendezi a Báthory Napokat. Akár-

²⁵ Az elemzés során három emlékhelyet kihagyok, mivel ezeknek nincs etnikai jellegük: a 18. századi Szentháromság szobrot, az 1737-es templomalapítási emléktáblát és báró Losonczy Bánffy Dénes 1902-es sírkőrészletét, melyet a kórház falán helyeztek el.

²⁶ A település oktatásában és egészségügyében jelentős személyekre való emlékezés természetesen része a történelmi emlékezetnek, de érdekesnek tartottam különválasztani azokat, amelyek konkrétan erre vonatkoznak, azoktól, amelyek a tágabb értelemben vett történelembe integrálódnak, ugyanis nagy az etnikai különbség.

²⁷ A nemzeti kategória nyilván magába olvasztja a lokálisat, de ez esetben is megtettem a különválasztást a szembeszökő etnikai magatartásbeli eltérés miatt: lokálisnak tekintetem azokat az emlékhelyeket, amelyek konkrétan kapcsolódnak valamilyen somlyói eseményhez vagy személyhez, nemzetinek pedig azokat, amelyeknek nincs közvetlen kapcsolatuk a településsel.

csak a már bemutatott falunapok, ez a rendezvénysorozat is magába sűrít minden olyan (nemzeti, kulturális, tudományos, művészeti, vallásos) tevékenységet, amely által a közösség megélheti, illetve más etnikumok előtt demonstrálhatja identitását. A példa kedvéért hadd említsek néhányat a 2004-es ünnepség programjaiból: diákszínjátszó csoportok előadásai, néptáncbemutató, filmbemutató, orvostovábbképző (téma: a magyar nemzet fogyása), képzőművészeti kiállítás, a nyírbátori fúvószenekar és mazsorettcsoport műsora, testvérvárosi (Szilágysomlyó–Albertirsa) szerződés aláírása, „Szilágysági Magyarok” Díszoklevelek átadása, könyvbemutató, szavalóest, ökumenikus istentisztelet, a Báthory-emléktábla és -szobor koszorúzása.

A rendezvény jelentőségének elismerése olvasható ki a román közösség reakciójából: 2000-től az önkormányzat rendezi meg a Somlyói Napokat. Sőt mi több, ezt is szeptember utolsó hétvégén tartják. Az időbeli egybeesés potenciálisan magában rejtje a konfliktus lehetőségét, ez mégsem aktualizálódik. Elsősorban azért nem, mert a két rendezvény nem zavarja egymást: a Báthory Napok programjai zárt térben lebonyolított tevékenységek, a városéi pedig nyilvános térben, a piactéren zajlanak. Másrészt a két ünnepség közvetlen egymás mellé kerülésekor igen látványosan kifejeződik egy különbség, ami a kisebbség előnyére válik – öndefiníciója szempontjából. A magyarság identitásának igen fontos és érzékeny eleme a többségi nemzettel szembeni kulturális fölényérzet. Nos, amíg a Báthory Napok minden évben gazdag programsorral büszkélkedhet, addig a város által szervezett Somlyói Napok kimerül a szóra-koztató műfajokkal (sörsátor, könnyűzenei műsor, tűzijáték).

Az esemény kapcsán elengedhetetlenül szót kell még ejtenünk a Báthory Napoknak mint kultusznak néhány aspektusáról. Mindenekelőtt érdemes feltennünk a kérdést: mi is a kultusz tárgya? Látszólag Báthory István, a város szülötte, mégpedig nemzeti hősként – finom anakronizmus ez, hiszen egy olyan kornak a személyét öltöztetik ebbe a mezbe, amelyben a mai nemzetfogalmunk még nem is létezett. Valójában a történelmi figura csak egy „bábu”, ami feltölthető azokkal az értékekkel, amelyekkel megteremthető a nemzeti identitásnak az az ideáltípusos modellje, amit a magyar közösség büszkén vállal, s amely alkalmas a magyar közösség reprezentálására a többségi nemzet előtt.

Sok mindenről árulkodik az ünnepi diskurzus is. Számunkra leginkább arról, hogy a kritikai értékelés alól kicsúszó műfaj mekkora lehetőséget nyújt az egymással kapcsolatban sem levő kijelentések együttes felvonultatására egy azonos interpretációs mezőn belül, a jelentések egybemosására, valamint az ünnepelési alkalom tárgyát – azaz alibijét – képező történelmi személyiség „használatára” az aktuális érdekek szerint.

MAGYARKÉNT A SZILÁGYSÁGBAN

Sorra véve az identitás dimenzióit, jutunk el az össznemzethez való tartozás gondolatához. A kisebbségben élő erdélyi magyar közösségek öndefiníciójának igen lényeges eleme ez, hiszen a lokális és a regionális önmeghatározáson

túl nem románianak érzik magukat, hanem magyarnak, ami nem az állampolgárságuk szerinti államhoz csatolja őket, hanem az anyaországhoz. Elsősorban érzelmi és mentális, csak másodsorban valóságos kapcsolatról van szó. A kisebbség számára fontos, hogy a körülvevő román miliőben érzelmi és mentális síkon demonstrálja, hogy egy értékes nemzet része, és hogy megtalálja és kiépítse azokat a csatornákat (a magyarországiakkal való kapcsolatot), amelyek hozzájárulhatnak a saját közösség identitásának megerősítéséhez.

Az előbbieken már láthattuk, hogyan alakítható a múlt a jelen igényei szerint. Most ismét erre hívom fel a figyelmet, a *nemzeti* múltnak a kisebbségi nemzetrész szükségei szerinti formázására. Nem elégséges ugyanis a közösségnek azt kifejeznie nyelvileg, materiálisan (emlékhelyei által) és rituálisan (ünnepeiben), hogy egy adott településhez tartozik, még az is kevés, hogy szilágysági. A kisebbségi lét ideológiájában az összmagyarság tartalmainak kódolása alapvető jelentőségű.

A magyarság együvé tartozása korábban sem volt kérdéses, *valóságos* élményként volt jelen a szocializmus évtizedeiben is. A családi vagy szűk baráti körre kiterjedő kötődéseket meghaladó kapcsolatteremtés viszont csak '89 után vált lehetővé. Önkormányzatok, iskolák, egyházak, cserkészcsapatok keresik fel egymást határon innen és túl, és kötnek testvérkapcsolatot. Szilágysomlyó 1990-ben megkötötte a testvérvárosi szerződést Szarvassal, 1998-ban Nyírbátorral, 2004-ben Albertirsával. Eközben a cserkészcsapat Mezőtúrral, később pedig Tiszavasvárral alakít ki szoros kötődést. Szilágynagyfalu 2000-től a vámospércsiekkel tart fenn testvértelepülési kapcsolatot, Szilágypercesen 2004-től a tiszavárkonyiakkal, Szilágybagos Hajdúbagossal, Zovány pedig Gógánfával. Az utóbbi hónapok fejleménye a kisebbségi magyarok közötti kapcsolatok kialakítása: a Királyhágó melléki református egyházkerület és a szlovákiai úgy próbál közeledni egymáshoz, hogy testvérgyülekezeteket keresnek egymás között.

A testvértelepülési hálózatnak vannak intézményi, személyközi feladatai, de ezek mellett van egy rituális és reprezentációs funkciója is. A találkozásokra a nagy ünnepekkor (Báthory Napok, falunapok) kerül sor elsősorban, sőt ezen alkalmakkor elengedhetetlen a meghívás és megjelenés. Ilyenkor jelenlétükkel nemzeti értékeket képviselnek, és a szétszakadt nemzettest összetartozását fejezik ki. Ennek megerősítése érdekében szimbolikus tárgyakat (pl. címerek) is kicserélnek egymás között, hogy folyamatosan jelen lehessenek egymás fizikai és mentális terében (pl. testvértelepülés címerének elhelyezése templomban, polgármesteri hivatalban). A csere szélesebb körben érvényesül, jelentősége van ugyanis az információkra vonatkozóan is, amit tekinthetünk a kapcsolat gyakorlati funkciójának. *„Mi nem az anyagi segítséget látjuk a testvértelepülési kapcsolatban, ezt mindenki meg kell teremtsen saját magának, hanem információt, kulturális tevékenységet jelent, és vállalkozók kapcsolatát. Az elképzelésünk, hogy mind a tanügy, mind az egészségügy, mind a vállalkozások, mind a mezőgazdaság, mind a politika szintjén tényleg tudjunk találkozni és beszélgetni. Mondhatjuk azt, hogy mi már tényleg tudunk tőlük tanulni az európai uniós csatlakozás terén. Ők szintén tudnak tanulni tőlünk: kiállást, gerincességet, a magyarság megőrzését, fegyelmet”* – mondja a

perecseni polgármester, de hozzá hasonlóan vélekednek a többi település vezetői is.

Mindezen relációk kisebb egységeket hoznak közel egymáshoz, települések vagy legfőljebb egyházkerületek között építenek ki formális és informális csatornákat. Az elmúlt néhány évben viszont megtörtént a magyar nemzetrészek egységének a kifejezése a legmagasabb, nemzetpolitikai szinten is. 2002. január 1-jén hatályba léptették „A szomszédos államokban élő magyarokról” szóló törvényt. De ennek pozitív következményei csak részben érezhetők a Szilágyságban, mivel a magyarigazolványhoz való hozzáférésnek adminisztratív akadályai vannak; gyakran két év után sem kapják kézbe a várt könyvecskét. A pedagógusigazolványokat még mostohábban kezelik, már az igényléseket sem juttatják el hiánytalanul a magyarországi szervekhez. Ezek a kellemetlen tapasztalatok miatt nagymértékben csorbul a magyarigazolvány méltósága. Pedig a törvénytől elsősorban azt várták a határon túli magyarok, hogy korrigálja az elmúlt 80 év alatt a méltóságérzetükön esett sérelmeket.

A kedvezménytörvény gyakorlati hasznát különbözőképpen ítélik meg. Létezik az aggodalom, nehogy a kedvezmények miatt a magyar állampolgároknak visszatetszést keltsen, és nehogy az emelkedett nemzeti értékekkel felruházott/felruházható magyar igazolvány szegénységi bizonyítvánnyá váljék. *„Ha el akarok menni Magyarországra, elmegyek ettől függetlenül. Azt sem lehet elvárni, hogy ingyen menjek be a budapesti Operába! Milyen alapon?! Mindenki meg kell, hogy fizesse. Még az sem kéne, hogy fél áron menjek, mert erdélyi vagyok. Kinnéznének. Ők fizetnek 2000 forintot, mert budapestiek, de bezzeg jön a másik, és az kevesebbet fizet. De minek? Nekem erre nincs szükségem. Ha így lenne, a magyarigazolvány egy szegénységi bizonyítvány lenne. Nem vagyok én szegényebb, mint a budapesti – merthogy nemcsak anyagi gazdagság van, hanem lelki is. Nem vagyok én szegényebb, és nem vagyok másodrangú.”* Egyrészt tehát az önérzet elutasítja a megalázásnak még a lehetőségét is, és ha ez az ára a kedvezményeknek, inkább lemondanak róla. Annál is inkább, mivel beszűkültek a magyarországi pályázati lehetőségek, évről évre kisebb összegeket kapnak intézményeik működtetésére és rendezvényeik megszervezésére, így orientációjuk középpontjába már a nemzetközi (pl. Világbank, PHARE, SAPARD) pénzforrások kerültek. Másrészt viszont nem szűnt meg annak az igénye, hogy leszakadt nemzetrészként érezzék az anyaország gondoskodását, és jó szívvel fogadják az anyagi segítséget, különösen a *nemzeti ügyet* szolgáló feladatok esetében. Legnagyobb elismerésnek az oktatási támogatás örvend, hiszen ez az, ami a legszelesebb réteget érinti a közösségeknek, ami a legtöbb kedvező következményt rejt magában, és legfőképpen azért, mert a gyerekeken keresztül hosszú távú eredményekkel kecsegtet, egy jobb, *magyarabb* jövőt ígér a kisebbségben élőknek.

AZ IDENTITÁS KÜLÖNBÖZŐ KOMPONENSEI?!

A három szint vizsgálata során kirajzolódott összkép azt sugallja, hogy ezek aligha létezhetnek egymástól függetlenül. Az egymásba játszás, az egymásból való merítés által formálják meg az identitás egyes szintjeit: jelentéseiket egymásból nyerik; egyik a másikat legitimálja; a kapcsolatok megszakítása nem az önállósodást vagy összezsugorodást, hanem az elemzett tudati egységek felszívódását, kiürülését, értelmetlenné válását eredményezné. Szétválasztásuk és külön kezelésük tehát csak elméletileg lehetséges, az etnikai, a történelmi és társadalmi tudatban működésük egymásba olvasztja őket.

Felhasznált irodalom

- Bodó Julianna (szerk.) 2000. *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székegyföldi régióban*. Csíkszereda, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Kiadó.
- Eliade, Mircea 1997. *Képek és jelképek*. Budapest, Európa Kiadó, 71–74.
- Fejős Zoltán 2003. A nemzeti hős három „arca”. Kossuth-szobrok az Egyesült Államokban. In Takáts József (szerk.): *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Kijárat Kiadó, 89–106.
- Major Miklós 1999. *Szilágyozovány helytörténeti monográfiája*. Kiadja a Szilágyozoványi Református Egyházközség.
- Nora, Pierre 1999. Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 3, 146.
- Pótó János 2003. *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Révai Miklós 1994. *Nagy lexikon. Az ismeretek enciklopédiája*. XV. kötet. Hasonmás kiadás [1922]. Budapest, Babits Kiadó, 399.
- Ulin, Robert C. 1998. Hagyományalkotás és reprezentáció mint kulturális tőke. *Replika*, 8, 23, 186–188.
- Varga E. Árpád 1999. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, II. Bihar-, Máramaros-, Szatmár- és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869–1992 között*. Budapest–Csíkszereda.

SUMMARY

Components of the national identity of the Szilágyosomlyó micro-region (The operation of Hungarian cultural and educational institutions during the last fifteen years)

My paper deals with the way five communities from the Szilagysag region (a town and five villages within its realm) have been dealing with the new possibilities that have occurred since 1989. My primary focus foregrounds the major choices these communities made out of the broad spectrum of possibilities that have been brought about by the new post-1989 era of Hungarian ethnic life.

The analysis is two-folded: the core of the first one is composed by the categories of locality-regionality-nation, while that of the second is framed by notions like time (feast)-space (uses of space)-relationship. The former core is the main line of the analysis, while the second one is a helping tool regarding the first core. I am using this latter since the contents at issue are so closely related to and so intimately embedded into the local communities that they create the optical illusion of being a priori and finally interrelated parts of the realm. That is why I think we also need another type of frame that helps distinguish between the meanings that seem closely interrelated, reorganises their relationship, and makes us notice new links.

Only the presentation of the complex framework of the communities, the analysis of the local and regional events, the meanings constructed through and along the commemorative rites can show the intimate relationship between the different levels and layers of identity (local, regional, national). Actually they cannot even work apart from one another, since they acquire their meanings from one another: they legitimate one another and their breaking off from one another leads not to their independence, but to the emptying of themselves.